

גיליון זה נתרם ע"י מר **אברהם עפרי**
לע"נ אביו המנוח, איש תם וישר, רוח המקום ורוח הבריות נוחה הימנו,
רבי **יחיא בן משה ע"ה** תהא נשמתו צרורה בצרור החיים ועמוד לתחיית המתים
נלבי"ע כ"ה אייר

שיחתו השבועית של ראש הישיבה - הרב יוסף צ. בן-פורת שמיטה ויובל – כלכלת יושר וצדק חברתי בהר, שנת תש"פ

"וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינִי לֵאמֹר" (ויקרא כה, א), והיקשה רש"י: "מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצוות נאמרו מסיני?" השאלה והתשובה הם מת"כ ומצאנו שאלה דומה. מסכת אבות פותחת: "מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינִי, וּמִסָּרָה לִיהוֹשֻׁעַ, וגו' ", וכתב הר"ב: "אומר אני לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצוות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כולה מוסרים ומידות. וחכמי אומות העולם גם כן חיברו ספרים כמו שבדו מליבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבירו. לפיכך התחיל התנא במסכת זו 'משה קיבל תורה מסיני', לומר לך שהמידות והמוסרים שבזו המסכת, לא בדו אותם חכמי המשנה מליבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני".

רואים אנו, שהייתה קושיה לרבינו והיא: אם עורך ששת סדרי משנה, הלוא הוא רבינו הקדוש רצה להשמיענו, שלא רק ספר התורה, חמישה חומשי תורה, ניתנו למשה בסיני, אלא שבארבעים יום ששהה בהר-סיני קיבל גם את התורה שבעל-פה, היה לו לעשות זאת בתחילת מסכת ברכות שהיא הפותחת את ששת סדרי התורה שבעל-פה, ומדוע לא עשה זאת שם? אלא דווקא לקראת סיום הסדר השלישי, סדר נזיקין. ותירץ "אומר אני", הלוא כל בר-דעת מבין, שמצוות התורה לא ניתנות לעשיה מבלי שתתלוו להן תורה שבעל-פה, וכי יודע בן-ישראל מה לקשור על היד, מה על הראש וכיצד ומתי יעשה זאת? וכי מנין ידע שהוא צריך לבנות בתים שונים ליד ולראש ולהניח בתוכם ארבע פרשיות שתהיינה כתובות באופן מסוים דווקא. וכן הלאה בכל תרי"ג המצוות. לכן מיותר להדגיש שכל ביאור המצוות ניתן בהר-סיני.

אבל ביחס לתורת המוסר והמידות, הלוא מאז היות אדם עלי אדמות יצרו חכמי הדורות של כל אומה ואומה פילוסופיות שונות, פרי הגותם, כיצד על האדם לנהוג בכל מעגלי ותמורות החיים, דבר המכונה בתרבות הגויים "אתיקה". לכן מובן מאליו שגם חכמי ישראל, ואין חולק, גם בקרב הנוכרים על גודל חכמתם, יצרו וכתבו הנחיות כיצד יש על האדם לנהוג. לכן, הסביר רבינו עובדיה מברטנורא ז"ל, שרבינו הקדוש, הדגיש דווקא כאן, שאף בשאלות החיים, הפשוטות ביותר

www.hybp.co.il כתובת האתר של ישיבת "אשרי האיש"

והשכיחות ביותר, צריך "חכמה אלוקית" כיצד לפתור אותן! והיא ניתנה לנו, ורק לנו בהר סיני!

בכיוון זה נראה לי ליישב את שאלת רש"י. הלוא, פרשתינו עוסקת בחקלאות ובכלכלה, כיצד יש לעבד שדות, שש שנים לעבוד ובשביעית לשבות, כיצד יש לנהל את קרקעות המדינה, שאחת לחמישים שנה יש להשיב כל קרקע לבנים הממשיכים למרות שהאב הגיע למצב כלכלי נחות שחייב אותו למכור את אדמתו. אבל כל זה לא נוגע לדת ולאמונה, זו פשוט התנהלות נכונה וחכמה. והלוא הכל מודים שמה רבינו חכם וגאון היה, שאין שני לו, וזה פרי חוכמתו.

לכן מדגישה התורה, שגם ניהול כלכלת המדינה ועיבוד השדות הן פרי הנחיה וציווי אלוקי, ובשום אופן לא שכל אנושי.

הסיבה היא מפני, שהתורה היא "תורת חיים", לכן היא מורה לאדם כיצד לנהוג בכל המצבים בחיים. הן בחיי הפרט והן בחיי הציבור ובהתנהלות האומה כולה.

עצם מציאותה של תורה כזאת מתחייבת, על פי כללי ההיגיון וההגינות. מפני, שאם נעקוב אחר עולם הצומח ועולם החי, נראה שהם קיבלו מערכת מאוד מדויקת כיצד לנהל את חייהם, הן ברמה פרטית והן ברמה קהילתית. אנו רואים שבזמן החורף, הגשם והשלג אין רואים נמלים על פני האדמה, הן גרות בתוך קינייהן התת-קרקעיים. הן יודעות כל הקיץ להתרוצץ בלי סוף כדי לאגור מזון לקראת החורף הארוך, שבו אין להשיג שום מזון כש"כ שלמה המלך ע"ה (משלי ו, ו-ח): "לֹא אֶל נֶמְלָה עֵצֶל רֹאֵה דֶרֶךְ יָהּ וְחֶכֶם: אֲשֶׁר אֵין לָהּ קֶצֶין שֹׁטֵר וּמַשֵּׁל: תִּכְיֶין בְּקִיץ לַחֲמָה אֲגָרָה בְּקֶצֶיר מֵאֲכָלָה". כך אנו רואים שגם הנחשים בעלי הדם הקר, חופרים לעצמם מחילות תת-קרקעיות שם הם נכנסים לתרדמת החורף, וכך גם הדובים בצפון, כדי שלא לקפוא מקור. כל זה מופעל על ידי "תוכנה" מוטמעת שמכונה "אינסטינקטים" שנמצאים בתוך הגנים של כל יצור. באותו אופן רואים גם את הציפורים הנוודות אלפי ק"מ למקומות חמים וחוזרות למקומן עם התחממות מקום מגוריהן.

רק האדם שהוא היצור המפותח ביותר, חסר הדרכה כיצד להתנהג. לכן השי"ת נתן לנו תורה – שהיא "ספר יצרן" – שתנחה אותנו כיצד יתנהג האדם בחייו הפרטיים, בחייו המשפחתיים ובמסגרות החברתיות והמדיניות הנחוצות לצורך קיומו.

לכל האומות והתרבויות היו מסגרות ותוכניות שנתנו הדרכה כיצד לשרוד, להתקיים ולהתקדם. אלה נוצרו לפי נטיות הלב של כותביהן ועושיהן, בעבר הקדום

www.hybp.co.il כתובת האתר של ישיבת "אשרי האיש"

התבססו התוכניות על שלטון אבסולוטי-מלוכני, ובמאות האחרונות כשהתפתחה הדמוקרטיה אנו עדים לגישה סוציאליסטית-קומוניסטית מחד, ולגישה קפיטליסטית-אגואיסטית מאידך.

התורה הקדושה ניתנה על ידי בורא עולם שהוא ורק הוא יודע את טבע ונפש האדם, את אופייה וצרכיה של החברה האנושית.

בשעתו, הוקלטה הרצאה שלי על כלכלת-המאקרו בתפישת התורה, ואז בתחילת שנות השמונים קיבלתי מכתב מפרופסורית לכלכלה באוניברסיטת סאן-דיאגו בקליפורניה, שכתבה לי שהיא תלמידה של הכלכלן המפורסם, חתן פרס נובל לכלכלה, בשם פרופסור מילטון פרידמן, והיא חוזרת בתשובה, לכן היא מבקשת עוד חומרים בתחום זה.

שמיטה

המצוה הראשונה שפרשתנו עוסקת היא שמיטה. טעות היא לחשוב, כפי שכופרים רבים אומרים, שסיבת השמיטה היא כדי שהאדמה תנוח, מפני שהיא נוצלה במשך שש שנים ועל כל היא צריכה לנוח. שהרי התורה מבטיחה (ויקרא כה, כא) : "וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂיתָ אֶת תְּבוּאָה לְשָׁלֹשׁ הַשָּׁנִים". שבשנה השישית השדה תיתן תבואה פי שלוש מאשר בשנה רגילה, הווי אומר, שלא רק שהיא לא התדלדלה, אלא היא בעלת כוח הרבה יותר גדול משנים קודמות.

אם כן, מה טעמה של מצוות השמיטה?

א. בן-אדם למקום, כדי ללמד את האדם שהאדמה לא שייכת לו, אלא לבורא עולם.

ב. חקלאות היא עבודה קשה מאוד ושבעתיים בעידן הקדום, כשאדם עמל ויגע מעלות החמה ועד לשקיעתה, בעבודה מאומצת ומתישה. ודאי שלא היה לו זמן ופנאי ללמוד תורה.

ג. התורה נתנה לו "שנת שבתון" שבה יכול הוא למלא את נפשו בתורה, במוסר וכיוצ"ב. בחינוך הבנים ובשיקום המשפחה. המושג בעולם המודרני של "שנת שבתון" גם הוא מקורו בתורתנו הקדושה. אלא, ששגגה היא שהיא ניתנת רק לציבור אקדמאי, שלא מתיש את כוחו גם במשך ששת השנים, והיא נשללת מאנשי עמל ועובדי כפיים, ששנת שבתון נחוצה להם שבעתיים.

ד. בשנה השביעית כתוב בתורה (ויקרא כה, ו): "וְהָיְתָה שְׁבַת הָאָרֶץ לְכֶם לְאָכְלָה לָךְ וּלְעֶבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכְיֶיךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ" – אסור לבעל השדה לנעול אותה ולמנוע כניסה חופשית לכל החפץ בכך. הוא יורד מרום מעלתו, כבעל השדה, ועליו לעמוד בתור, כמו כל אדם אחר, כדי לקטוף מן הפירות. אסור לו לאגור מהפירות בבית ואסור לו למכור אותם. אותם אנשים מדלת-העם, שבמשך שש שנים אין בידם אמצעים לקנות פירות טובים ויפים, בתחילת העונה, ולכל היותר הם משיגים פירות מאיכות נמוכה ביותר, זוכים בשנת השמיטה לקטוף פירות מהסוג הטוב ביותר. האם יש בתרבות כלשהי שוויוניות ברמה כל כך גבוהה?! אפילו לא במדינות סוציאליסטיות וקומוניסטיות.

שמיטת כספים

בנוסף לכך בסוף השנה השביעית גזרה התורה שתהייה השמטת חובות. כל אדם שחייב כסף לזולתו, יפקע חובו. אז תינתן לו זכות לפתוח "דף חדש" עם עתיד ורוד יותר.

שנת היובל – צדק חברתי

כשיהושע כבש את ארץ ישראל הוא חילק את אדמותיה בצורה שוויונית לכל שש מאות אלף המשפחות של יוצאי מצרים. אבל טבעו של עולם שיש אנשים שמצליחים, רכושם הולך וגדל, הם בעלי אדמות רבות, יש נשים שנכשלים בניהול עסקיהם, ונאלצים למכור את רכושם, הם הופכים לעניים ואביונים. יש אנשים שנולדים למשפחה עשירה, ויש אנשים שנולדים בעירום ובחוסר כל. תוחלת החיים הממוצעת של האדם היא בין שבעים לשמונים שנה, כש"כ (תהלים צ, י): "יָמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שְׁבַעִים שָׁנָה וְאִם בְּגִבּוֹרֶת שְׁמוֹנִים שָׁנָה". באה חוכמתו ית' ואמרה, שאחת לחמישים שנה תחזורנה כל האדמות לבעליהם הקודמים, או צאצאיהם. התוצאה הנגזרת מכך היא, שכל אדם פעם בחייו נהיה עשיר, והוא יכול להתחיל את גורלו מחדש. אינו חייב לסבול מכך שאביו היה מסכן, לא חכם, או "לא יוצלח", שיכור או מהמר וכיוצ"ב.

צדקה וחסד

התורה חייבה את בעלי ההון לתת מרכושם לחסרי הממון. כשאדם קוצר את שדהו הוא חייב להשאיר פאה – חלק מהשדה – לאותם עניים חסרי כל, שהולכים ואוספים שיבולת לשיבולת, כדי שתהיה פת-לחם להם ולבני ביתם. כמו שאנו קוראים את הסיפור במגילת רות, אודות נעמי וכלתה רות, שהגיעו לשפל המדרגה מבחינה כלכלית ונאלצו ללכת לאסוף שיבולים בודדות כדי להחיות את נפשם.

מעשר

בכל מחזור של שבע שנים הרי שבשנה השלישית והשישית, חייב אדם לתת עשירית מיבולו לעניים, זה נקרא "מעשר עני". בנוסף לכך, חייבה התורה כל אדם לתת הלוואה כספית לאדם חסר אמצעים כדי שיוכל להחיות את עצמו.

עובדי חינוך והוראה

בכל מדינה ישנם רבבות ומאות אלפים מורים, מורות ואנשי חינוך, שמשכורתם משולמת על ידי המדינה, בעידן המודרני. יש להדגיש שעד אמצע המאה השמונה עשרה, היו תשעים אחוז מאנשי אירופה אנאלפביתים. בעבר, היו גם אפיפיורים שידעו רק לקרוא ולא לכתוב. "קרל הגדול", שליט גדול וחזק, שחי במאה העשירית, היה אנאלפבית. כך שלא הייתה קיימת כלל מערכת חינוך. רק ילדי האצילים, הרוזנים והמלכים זכו לחינוך. אצל האומה הישראלית, ידעו כולם קרוא וכתוב, כמו שאנו אומרים בקריאת שמע: "ושננתם לבניך". מערכת החינוך הייתה מסורה לבני שבט לוי, שלא קיבלו אדמה ונחלה בארץ ישראל. הם גם שוחררו מהשירות הצבאי. תפקידם היה (דברים לג, ט): "יִזְרוּ מִשְׁפָּטִיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרַתְךָ לְיִשְׂרָאֵל" – ללמד תורה לכל שכבות הציבור בכל ארץ ישראל. זאת הסיבה, שהם היו השבט היחיד שלא גר במרוכז. כל שנים עשר השבטים קיבלו נחלה מרוכזת בארץ ישראל, שבט לוי קיבל זכויות מגורים בארבעים ושמונה ערים, שהיו פזורות בכל ארץ ישראל, כדי שהם ילמדו את התורה באזור שלהם.

היום אם נבחן את תקציב משרד החינוך, שהוא הגדול ביותר אחר תקציב משרד הביטחון, נמצא, שכמחצית ממנו מוקדש לתשלום המשכורות של עובדי ההוראה לסוגיהם השונים. חצי מהתקציב מממן את המנגנון שמשלם את המשכורות.

www.hybp.co.il כתובת האתר של ישיבת "אשרי האיש"

ברמה הכלכלית המבנה של התורה הרבה יותר יעיל. "מהצרכן ליצרן"! ללא פער תיווך. הורי התלמידים הם ששילמו את שכר הלימוד לשבט לוי. כמעט כל העם היו חקלאים, כמו בכל העולם, כל חקלאי צריך לתת מכל התוצרת שהוא מייצר "תרומה", בסך שני אחוז לכוהנים ו"מעשר" ללויים. בנוסף לכך, עוד מענקים מסוגים שונים: ראשית הגז, חלה, פדיון הבן, פטר חמור, בכור של בהמה, בסך הכל עשרים וארבע מתנות כהונה.

הכוהנים והלויים לא קיבלו זאת כפילנתרופיה – צדקות ונדבות – אלא, כשכר עבודה חוקי ומוסרי עבור שירותיהם לכלל הקהילה, הן לבית המקדש ובראש ובראשונה למערכת החינוך.

כשההורים משלמים עבור החינוך, הם שמים לב אם המחנך עושה את עבודתו או שהוא מתרשל בה.

אני זוכר, בנעורי, כשההורים שילמו שכר לימוד עבור בניהם שלמדו בתי ספר תיכוניים, הם התעניינו הרבה יותר, אם הילד באמת לומד כראוי, מקשיב בשיעורים, מכין את שיעורי הבית, עומד במבחנים, הרבה יותר מאשר היום, כשלימודי התיכון הם בחינם. כבר ידוע הפתגם: "מה לא עולה כסף לא שווה כסף".

גם מבחינת הילדים. כשהם ידעו שההורים עובדים קשה כדי לשלם עבורם שכר לימוד, הם הרגישו צורך נפשי ומצפוני להשקיע עמל בלימודיהם. מפני שהם ידעו, שהכסף לא בא להורים בקלות. אבל כשהתלמיד יודע, שההורים אינם משלמים עבור הלימודים, הוא אינו מרגיש שום נקיפות מצפון אם אינו לומד. אין לו שום בעיה, להעדר מהלימודים, ללכת לשפת הים או לטייל ברחובות.

במבנה החינוכי של התורה, כל אדם היה יכול לתת את התרומה ואת המעשר לכל כהן ולוי שהוא חפץ לתת להם. הוא יכל לשנות זאת מפעם לפעם ומשנה לשנה. ברור מאליו, שהוא נתן לאותם כהנים ולוויים, ששירתו אותו בהגיונות, הקדישו תשומת לב לילדיו והשקיעו בהם כדי ללמדם ולחנכם. הוא נתן את מתנותיו לאותם בני שבט לוי, שבאו ללמד את המבוגרים בין בימי חול ובין בימי שבתות וחגים. דבר שלא קיים במערכת החינוך המודרנית.

לא נגענו, אלא בחלק קטן מאוד מהמרקם החברתי, התרבותי והלאומי, שהתורה יוצרת עבור האומה הנבחרת שמסכימה לקבל את ההנחיות מידי בורא עולם.